

• door Gerard Kramer

DE HEER JEZUS EN DE OVERSPELIGE VROUW

Een studie over Johannes 8:1-11

U zou er niet vreemd van opkijken als er nu een artikel zou beginnen waarin het in de titel en ondertitel aangeduide Bijbelgedeelte werd besproken en overdacht. Maar er is met dit gedeelte iets aan de hand. Er zijn namelijk mensen die zich afvragen of dit gedeelte wel in de Bijbel thuishoort. ‘Een vreemde gedachte’, zult u zeggen, ‘want het staat gewoon in mijn Bijbel!’. Inderdaad, maar in veel uitgaven staan er haakjes om Johannes 7:53-8:11. Daarmee geven degenen die verantwoordelijk zijn voor de vertaling en de uitgave van de tekst aan dat de authenticiteit van dit gedeelte betwist is, oftewel dat het onzeker is of het deel uitmaakt van de door Johannes geschreven tekst. Hoe kan dit onzeker zijn? Is het dan wel een geïnspireerd schriftgedeelte? Kan het bijvoorbeeld dat het gedeelte misschien niet door Johannes is geschreven, en toch geïnspireerd is? Of is het aannemelijk dat het oorspronkelijk wel degelijk deel uitmaakte van de door Johannes geschreven tekst, maar dat bepaalde afschrijvers, die dit gedeelte wel zagen staan, het om duistere redenen doelbewust hebben overgeslagen toen zij Johannes’ tekst overschreven?

Het probleem geschetst

De aanwijzingen dat deze passage niet van Johannes is, lijken op het eerste gezicht overweldigend, stelt Metzger¹. Het gedeelte ontbreekt in een aantal vroege handschriften die de basis vormen van de door Nestle-Aland verzorgde uitgave van de Griekse tekst van het Nieuwe Testament², uitgangspunt van moderne vertalingen als de NBG- en NBV-vertalingen, alsook van de Telosvertaling. In het oosten ontbreekt de passage in de oudste handschriften van de Syrische vertalingen. In het westen ontbreekt de passage in de Gothische vertaling en in diverse handschriften van de Vetus Latina, de oude Latijnse Bijbelvertaling. Geen Griekse kerkvader voorafgaand aan Euthymius Zigabenus (12^e eeuw) citeert of becommentarieert de passage. Euthymius schrijft dat de nauwkeurig gecopieerde evangeliën de passage niet bevatten, en suggereert daarmee dat deze dan ook geen deel heeft uitgemaakt van de oorspronkelijke tekst. Daarnaast wijken woordgebruik en stijl af van de rest van Johannes' evangelie.

Ondanks dit zogenaamde externe getuigenis tegen de authenticiteit van deze passage heeft deze, aldus Metzger, alle kenmerken van waarheidsgetrouwheid. Waarschijnlijk, zo stelt hij, circuleerde deze al vroeg als mondelinge traditie in delen van de westerse kerk. Kennelijk zagen de afschrijvers problemen met de aansluiting op 7:52 en plaatsten het gedeelte daarom na 7:36 of 7:44 of na 21:25 of na Lukas 21:38. Ook dan werd het vaak gemarkeerd met bepaalde tekens (asterisken of obelisken), wat aangeeft dat deze afschrijvers zich ervan bewust waren dat de passage tekstkritisch gezien minder stevig stond.

Soms stelt men dat de passage opzettelijk is weggelaten omdat Jezus te toegeeflijk tegenover overspel zou lijken. Maar afgezien van het feit dat we geen andere voorbeelden hebben van weglatingen van tekstgedeelten op basis van een moreel oordeel over de tekst, verklaart deze theorie niet - nog steeds aldus Metzger! - waarom de drie voorafgaande verzen (7:53; 8:1-2) dan eveneens moesten worden weggelaten. Met andere woorden: volgens Metzger heeft dit gedeelte geen deel uitgemaakt van de door Johannes ge-

schreven tekst, maar is het wel betrouwbaar en belangrijk.

Oplossingen

Het probleem is ook door gelovigen uit de Broederbeweging onderkend en besproken. Ik noem enkelen van hen.

J.N.Darby (1800-1882) schrijft in zijn vertaling van het Nieuwe Testament³ in een noot bij Joh.8:53 o.a. het volgende: 'Ik weet dat alles wat volgt tot het eind van 8:11 wordt weggelaten in vele oude handschriften. Maar veel jongere handschriften, en Latijnse en Syrische vertalingen (die Darby vervolgens opsomt) hebben het wel. En Augustinus zegt: 'Personen met weinig geloof, of liever vijanden van het geloof, hebben het verwijderd' - uit angst immoraliteit toe te staan'.

Ook W.Kelly (1821-1906) heeft over dit probleem geschreven⁴. Hij is van mening dat dit gedeelte uit bepaalde handschriften is weggelaten (dus niet: in bepaalde handschriften is toegevoegd!) als gevolg van menselijk ongelooft. Hij herhaalt het nog eens: afschrijvers hebben geweigerd het gedeelte over te schrijven, en lieten het weg uit ongelooft. Kelly wijst erop dat sommige handschriften waarin het gedeelte ontbreekt, een blanco plek hebben - wat aangeeft dat de afschrijvers zich ervan bewust waren dat andere handschriften daar een tekstgedeelte hadden staan dat zijzelf weglieten. Hij beschrijft uitvoerig de situatie in de handschriften zoals ook Metzger die aangeeft. Hij vindt het jammer dat er in zijn eigen tijd ook christenen zijn die de authenticiteit van dit Schriftgedeelte betwisten. Ook het argument dat in dit gedeelte Griekse woorden voorkomen die elders in het evangelie naar Johannes en / of in de rest van het Nieuwe Testament niet voorkomen, vindt Kelly niet doorslaggevend. Hij somt deze woorden op, maar vindt niet dat dit lijstje enige argumentatiekracht

1 Bruce M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, Second Edition, Stuttgart 1994, 187-189

2 *The Greek New Testament*, Fourth Revised Edition, edited by Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini and Bruce M. Metzger, Stuttgart 1994; Nestle-Aland, *Novum Testamentum Graece*, 28. revidierte Auflage, herausgegeben von Barbara und Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger, Stuttgart 2012

3 J.N. Darby, *The Gospels, Acts, Epistles, and Book of Revelation: commonly called The New Testament. A New Translation from A Revised Text of the Greek Original*, Third Edition, Revised, Illinois / Montreal z.j.; bij het hierin afgedrukte herziene voorwoord bij de Second Edition staat het jaartal 1871. Overigens memoreerde hij deze opmerking van Augustinus al in een brief van 1854; zie J.N. Darby, *Letters*, Vol. I p.235 (editie H.L. Heijkoop, Winschoten 1971).

4 W. Kelly, *Notes on the Gospel of John*, Chapter VII. 53; VIII. 1-11, in: *The Bible Treasury*, Vol. 11 (1876), 65-66 (editie Chapter Two, reprint London, Fourth Edition 1995); zie uitvoeriger W. Kelly, *Lectures Introductory to the Study of the Gospels*, Second Edition, London 1874, 461-470.

heeft⁵. Wat voor hem de doorslag geeft om dit gedeelte als Woord van God en als integraal deel van de tekst van Johannes' evangelie te beschouwen, is de *inhoud* van de passage, en de *plaats* waar het in de tekst voorkomt. Hij wijst erop dat de passage uit Augustinus, die ook Darby citeerde, bijna net zo oud is als de Griekse handschriften die de passage niet bevatten. Dat is voor hem het bewijs dat, zoals hij het noemt, ethische motieven tot het weglaten hebben geleid. Daarnaast wijst Kelly erop dat een criticus van de passage gesteld heeft dat deze past bij de laatste dagen van de Heer, en dat als het gaat om de chronologie van het leven van de Heer, deze daarom niet op deze plaats, namelijk in het begin van het evangelie, thuishoort. Kelly vindt dit juist een door deze auteur niet bedoelde sterke bevestiging voor de echtheid van dit gedeelte, juist als het gaat om de plaats in het evangelie: Johannes stelt immers, aldus Kelly, al van het begin van zijn evangelie af de Heer voor als de verworpene, en dus kan dit gedeelte prima in de beginhoofdstukken van zijn evangelie staan! Hoewel het *externe getuigenis* tegen de authenticiteit van deze passage ook door Kelly als sterk wordt getypeerd (een puur feitelijke vaststelling; hij was immers een wetenschappelijk geschoold classicus!), is het zijn vaste overtuiging dat een niet-geïnspireerde auteur deze passage niet had kunnen bedenken en ook niet op deze plaats in de tekst van het evangelie naar Johannes zou hebben neergezet. Voor hem geeft dus, wat we noemen, het *interne getuigenis* de doorslag⁶.

Een meer recente auteur uit de Broederbeweging was F.F.Bruce (1910-1990). In zijn commentaar op het evangelie naar Johannes⁷ gaat hij na de behandeling van 7:52 meteen door naar 8:12. Het gedeelte over de overspelige vrouw

5 Zie over deze woorden mijn artikel Unieke woorden in het gedeelte over de overspelige vrouw Joh.7:53-8:11, in het digitale Bijbelstudieblad Rechtstreeks, december 2016, p.7, te vinden onder <http://www.oudesporen.nl/Blad/Rechtstreeks2016-12.pdf>

6 Curiositeitshalve meld ik dat S.P.Tregelles (1813-1875), eveneens deel uitmakend van de Broederbeweging, de authenticiteit van Johannes 7:53-8:11 bestreed. Hij beschouwde het gedeelte als waar, maar niet als geïnspireerd. Zie voor zijn argumenten en de bestrijding ervan door anderen <http://textualcriticism.scienceontheweb.net/DUMB/Tregelles2.html#s02>. Overigens is mij opgevallen dat W.Kelly het vaak met Tregelles oneens was, juist als het tekstkritische kwesties betrof.

7 F.F.Bruce, *The Gospel of John, Introduction, Exposition and Notes*, Grand Rapids, Michigan 1983, 413-418

bespreekt hij aan het eind van zijn boek in een appendix⁸. Daar legt hij de situatie qua handschriftengetuigenis uit op basis van de gegevens van Metzger. Bruce beschouwt de passage als een fragment van 'authentiek evangelie-materiaal' waarvoor we dankbaar moeten zijn. Over de vraag of het door Johannes geschreven kan zijn, laat hij zich niet uit. Wel verwijst hij naar artikelen van een auteur die uitgaat van de authenticiteit van de tekst⁹. De reden waarom het toch de bekende plaats in het evangelie naar Johannes heeft gekregen, is naar zijn mening dat het kan zijn beschouwd als illustratie van de woorden van de Heer in 8:15, 'Ik oordeel niemand'.

Moderne Bijbelgetrouwe onderzoekers

Behalve in boeken - commentaren op het evangelie naar Johannes die ook de Griekse tekst en de tekstkritische situatie van bepaalde passages bespreken - wordt de passage over de overspelige vrouw ook uitgebreid op het internet besproken (waar trouwens ook veel boeken online geraadpleegd kunnen worden). Een werkelijk duizelingwekkend uitvoerige, volledig aan de authenticiteit en de uitleg van Johannes 8:1-11 gewijde, m.i. voortreffelijke website van Bijbelgetrouwe onderzoekers die zo ongeveer *alle* standpunten over dit gedeelte vermelden én van degelijk filologisch en uitlegkundig commentaar voorzien, is <http://textualcriticism.scienceontheweb.net/pa-intro.html>. Degene die na het lezen van dit inleidend artikel van mij meer wil weten over dit onderwerp beveel ik deze website van harte aan!

Eigen standpunt

Wat vind ik nu zelf? Mijn eigen standpunt is dat het desbetreffende gedeelte inderdaad tekstkritisch gezien zwakker staat dan de rest van het evangelie en daarom door haakjes als zodanig dient te worden gemarkeerd. Daarom sta ik nog steeds achter de beslissing die we als vertalers van het Telos-NT¹⁰ hebben genomen om dit zo te doen. Er zijn m.i. echter geen doorslaggevende redenen om de tekst als niet-

8 Precies zo werkt Edwin A.Blum, in: *The Bible Knowledge Commentary. An Exposition of the Scriptures by Dallas Seminary Faculty, New Testament*, ed. By John F.Walvoord & Roy B.Zuck, USA / Canada / England, 9th printing 1988, 346-347

9 Z.Hodges, *Problem Passages in the Gospel of John Part 8: The Woman Taken in Adultery (John 7:53-8:11): The Text*, in: *Bibliotheca Sacra* 136 (1979), 318-332; idem, *The Woman Taken in Adultery (John 7:53-8:11): Exposition*, in: *Bibliotheca Sacra* 137 (1980), 41-53

10 Het Nieuwe Testament. Herziened Voorhoeve-uitgave, Vaassen 1982. De vertalers waren J.Klein Haneveld, H.P.Medema, W.J.Ouweneel en ikzelf.

authentiek te beschouwen, gelet op de citaten bij kerkvaders die in de tijd van de oudste Griekse handschriften leefden. Het feit dat daarnaast al in sommige van die oudste handschriften gemarkeerd staat dat er iets mist of ter discussie staat, geeft aan dat het probleem al vroeg speelde. Met name het al genoemde citaat van Augustinus vind ik overtuigend. Augustinus schrijft namelijk in 419: *Maar dit stuitte de ongelovigen blijkbaar tegen de borst, op zo'n manier dat sommigen met weinig geloof, of liever vijanden van het ware geloof, naar mijn mening, uit vrees dat aan hun vrouwen een vrijbrief om te zondigen werd gegeven, datgene wat de Heer gedaan heeft met betrekking tot de vergeving van de overspelige vrouw uit hun codices (geschreven boeken) weghaalden - alsof Hij toestemming tot zondigen had gegeven die zei: zondig voortaan niet meer*¹¹. Een vergelijkbare passage over het weglaten van een deel van de tekst van de Schrift vinden we verder niet. Daarom is er alle reden deze unieke opmerking van Augustinus, die in deze verhandeling diverse uitspraken uit Joh.8:1-11 citeert, te geloven.

De passage over de overspelige vrouw nader bekeken

Het wordt nu tijd deze bijzondere passage nauwkeuriger te bekijken en ons erdoor te laten aanspreken. Aan het slot van hoofdstuk 7 blijkt er verdeeldheid te zijn over de vraag of Jezus de Christus is. Sommigen willen Hem grijpen, anderen nemen het voor Hem op, en zeggen: Nooit heeft een mens zo gesproken! Uiteindelijk is het Nicodemus die zijn collega-farizeeën terechtwijst en zegt: Veroordeelt onze wet soms de mens, tenzij zij eerst van hem hoort en weet wat hij doet? Het enige dat zij nog weten te zeggen, is dat uit Galiléa geen profeet opstaat – een vergissing, maar dat doet nu niet ter zake. Daarna staat in 7:53 dat ieder naar zijn huis, maar Jezus (8:1) naar de Olijfberg ging¹². Dat was de plek waar de Heer alleen was, voordat hij de volgende dag zijn dienst in de tempel voortzette (vs.2). Op dat moment brengen de schriftgeleerden en de farizeeën een vrouw die betrapt is op overspel bij Hem. Zij spreken Hem aan als Meester (Gr. *didaskalos* = leermeester, rabbi) en wijzen Hem erop dat zij volgens de wet van Mozes gestenigd zou moeten worden. Zij stellen Hem vervolgens de

persoonlijke vraag: U dan, wat zegt U? Hun motief wordt er bij vermeld: ze zeggen dit met de bedoeling Hem te verzoeken, om Hem te kunnen aanklagen. Zo denken en spreken mensen die Hem hebben horen spreken, maar zijn boodschap van bekering en genadevolle vergeving van zonden niet willen aannemen. Het zijn overigens niet de eersten de besten; zij onderscheiden zich juist, althans de farizeeën (=separatisten, afgezonderden), van 'de schare die de wet niet kent'. Onduidelijk blijft waarom zij niet ook de man met wie deze vrouw overspel heeft bedreven, voor de Heer brengen; deze man zou volgens de door hen genoemde wet¹³ immers eveneens moeten worden gedood! Hij moet zeker 'in beeld' geweest zijn, want de vrouw is op heterdaad betrapt op overspel, en dat doe je uiteraard niet alleen. Heeft degene die hen betrapt heeft met twee maten gemeten en de man vrijuit laten gaan? Hoe dan ook, de schriftgeleerden en farizeeën plaatsen de Heer nu voor een dilemma. Als Hij het oordeel van de wet van Mozes bevestigt, waar blijft zijn boodschap van genade dan? Als Hij haar vrijuit laat gaan, plaatst Hij zich dan niet tegenover Mozes en tegenover God? Zij weigeren te geloven dat de Heer Jezus de enige is bij wie naast kennis van de heilige wet van God een volheid van genade en waarheid aanwezig was, een overvloed van genade¹⁴ richting de zondaar – maar de wens om uit mededogen met de vrouw een oplossing te zoeken voor het probleem van de door haar gepleegde zonde hebben zij niet.

De reactie van de Heer is merkwaardig: Hij bukt neer en schrijft met zijn vinger op de grond, tot twee keer toe, na zich tussentijds te hebben opgericht (vs.6b en 8). Waarom doet de Heer dit? Hierover verschillen de uitleggers van mening. Ik zet een paar suggesties op een rij:

- 1) om hun tijd te geven hun vraag en hun motieven te overdenken;
- 2) Hij doet wat in Jeremia 17:13 staat: 'wie afwijken, zullen in de aarde geschreven worden, omdat zij de bron van levend water, de Here, verlieten';
- 3) het is niet zeker of Hij woorden schrijft of een tekening / tekeningen / figuurtjes maakt;
- 4) Hij schrijft zijn goddelijke gedachten op;

¹¹ Augustinus, De coniugiis adulterinis II 7.6 (vertaling van mij, GHK).

¹² Deze overgang, dus van 7:53 naar 8:1, wordt vaak genoemd als argument tegen de authenticiteit van het nu beginnende gedeelte – terwijl ook in Luk.21:37-38; 22:39 blijkt dat de Heer vaker alleen naar de Olijfberg ging. Hier is dat juist een bijzonder contrast tussen het gedrag van de massa en dat van de Heer. Hij ging vaak naar deze berg om er te bidden na zijn werk onder de mensen; zie o.a. Matth.14:23.

¹³ Lev.20:10; Deut.22:22.

¹⁴ Deze combinatie kenmerkte de hele dienst van de Heer; zie Joh.1:14,16,17.

5) Hij herinnert hen aan zijn goddelijke autoriteit, omdat Hij, zoals God in het boek Exodus tweemaal de stenen tafel met zijn vinger schreef, nu tweemaal in het zand schrijft.

De suggesties 1) en 3) geven niet echt een antwoord op de vraag waarom de Heer dit deed. Bij suggestie 4) blijft de vraag *wat* Hij schreef overeind. Bij suggestie 5) is niet duidelijk wat de omstanders feitelijk zagen. Persoonlijk zou ik niet verbaasd zijn als suggestie 2) de juiste is. In dat geval zou het kunnen dat de Heer de namen van de schriftgeleerden en farizeeën in het zand schrijft. Het aantrekkelijke vind ik dat er een duidelijke oudtestamentische Schriftplaats voor deze interpretatie kan worden aangevoerd, waarin zowel het schrijven als de aarde / de grond voorkomen.

Hoe dan ook: men blijft Hem vragen naar zijn reactie. Volgens zegt Hij: 'Wie van u zonder zonde is, laat die het eerst een steen op haar werpen' (vs.7) – en daarna schrijft hij voor de tweede keer in het zand. Wat Hij ook schrijft, effect heeft het niet. In Deut.17:7¹⁵ staat: 'Het eerst zal de hand der getuigen zich tegen hem (= de ter dood veroor-

deelde, vs.6) keren om hem ter dood te brengen,, en daarna de hand van het gehele volk'. De Heer maakt hier duidelijk dat de getuigen zelf slechts het recht hebben in actie te komen als zij zelf wat deze specifieke zonde betreft, brandschoon zijn. En zo blijkt het onmogelijk dat haar executie wordt voltrokken. Ze gaan allemaal weg, te beginnen bij de oudsten, tot de laatsten toe! En de Enige die de eerste steen met het volste recht zou *kunnen* werpen, die niet alleen *deze* zonde niet heeft bedreven, maar ook in absolute zin *volstrekt zondeloos* is, die doet het niet! Niet omdat Hij haar daad niet zondig vindt, integendeel. Hij zegt immers: 'Ga heen, zondig niet meer' (vs.11). Maar Hij veroordeelt haar niet! Hij is immers niet gekomen om de wereld te oordelen, maar om de wereld te behouden (Joh.12:47; vgl. 3:17). Heeft juist Hij niet het recht zich direct daarna aan deze mensen die haar wilden laten stenigen, te presenteren als het licht van de wereld, en daarbij te zeggen: wie Mij volgt, zal geenszins in de duisternis wandelen, maar zal het licht van het leven hebben (Joh.8:12)?

¹⁵ Vgl. Deut.13:9; Lev.24:14.